

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ФЕДОРЕНКО СВІТЛАНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 159.942:004-057.87

**ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ
ЗАЛЕЖНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Смульсон Марина Лазарівна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН
України, завідувач лабораторії нових інформаційних
технологій навчання.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Міляєва Валерія Робертівна,
Київський університет
імені Бориса Грінченка, Інститут людини, завідувач
науково-дослідної лабораторії розвитку людини;

кандидат психологічних наук
Шишкіна Христина Юрївна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, старший викладач кафедри
практичної психології та безпеки життєдіяльності

Захист відбудеться « 26 » червня 2014 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «22» травня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасному суспільстві відбуваються зміни, пов'язані з глобальним поширенням інформаційно-комп'ютерних технологій, що призводить до того, що певна частина користувачів, особливо студентської молоді, знаходиться у стані комп'ютерної залежності. У зв'язку зі стрімким зростанням такого психологічного явища у молодих людей проблема чинників її виникнення все більше турбує батьків, практичних психологів і викликає гострий науково-практичний інтерес у дослідників.

У психологічній науці існування проблеми комп'ютерної залежності констатовано вперше з кінця ХХ ст. зарубіжними вченими. Так, перше ретельне психологічне дослідження зазначеної проблеми було проведено М. Шоттон і виділено такі типи користувачів: «мережевики», «працівники», «дослідники». Вченою К. Янг розроблено перший опитувальник з вивчення комп'ютерної залежності та описано її види (віртуальні знайомства, нав'язлива потреба перебування в мережі, прагнення до інформаційного навантаження), симптоми (відчуженість, скарги близьких на тривале користування Інтернетом) та стадії. Водночас І. Голдбергом, одним з перших, було запропоновано поняття «інтернет-залежність» як «патологічне використання комп'ютеру», що характеризує поведінку людини з низьким рівнем її вольового контролю. Це шкодить як побутовій, учбовій, соціальній, робочій, так і сімейній сфері життєдіяльності людини. Пристрасну захопленість комп'ютерною діяльністю М. Гріфітсом визначено як залежність, не викликану хімічними речовинами, а пов'язану з надлишковою взаємодією людини з комп'ютером. На думку К. Мюррей, така залежність є способом уникнення життєвої реальності. Крім того, М. Орзак виділено психологічні (нездатність зупинити роботу за комп'ютером, постійне збільшення кількості часу, проведеного за ним) та фізіологічні (болі у спині; розлади сну) симптоми комп'ютерної залежності.

Російські вчені займаються дослідженням комп'ютерної залежності з початку ХХІ століття. Існування феномена комп'ютерної залежності визнано О. Войсунським, який здійснив аналіз підходів до психологічних характеристик цього явища. Окрім цього В. Лоскутовою переведено й адаптовано тест К. Янг, виділено інтернет-залежність як одну з нехімічних залежностей. Поняття «жителі Інтернету» як категорії користувачів, що є основною групою споживачів простору Інтернет-культури, введено Н. Чудовою. Також А. Жичкіною були вивчені психологічні риси (анонімність, безпечність, нерегламентованість поведінки) Інтернет-спілкування, які змушують молодь більше часу проводити у мережі.

Окремим питанням проблеми комп'ютерної залежності приділяли українські психологи. Так, Н. Бугайовою вивчено глобальні психічні ризики (емоційна й нервова перенапруга, порушення соціальної адаптації) використання комп'ютерних ресурсів. За науковою позицією І. Кузнецової, визнано ефективні технології (віртуальні дискусії, аватаротерапію, моделювання тощо) створення розвивального середовища в мережі Інтернет.

Науковий аналіз чинників виникнення комп'ютерної залежності дозволив констатувати, що часто експерименти проводились on-line серед підлітків (Т. Вакуліч, Ю. Мураткіна, Г. Гришина), тоді як значна частина користувачів починає більш активно професійно користуватися Інтернетом саме у студентському віці, який і є

визначальним для формування комп'ютерної залежності. У зв'язку з цим, А. Засекіним було виділено компоненти (когнітивний, афективний, поведінковий) віртуальної комунікативної взаємодії у студентів юнацького віку. Водночас, О. Ткачишина виокремила особистісні риси (спонтанна агресивність, інтровертованість, тривожність) студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій, які призводять до соціальної дезадаптації у ВНЗ. Також М. Назаром було встановлено, що ризик розвитку інтернет-залежності пов'язаний з розширенням комунікативних можливостей, представлених на сайтах. Дослідницею Т. Мотрук виділено прояви емоційних станів (стрес, страх, звужений вольовий контроль емоційних реакцій) залежних юнаків від комп'ютерних ігор.

За результатами вивчення проблеми комп'ютерної залежності можна констатувати, що супідрядно вчені торкались чинників виникнення зазначеного феномену, однак глибоко їх сутність не досліджувалась.

Таким чином, соціальна значущість проблеми комп'ютерної залежності сучасної молоді й недостатня дослідженість чинників її виникнення обумовили вибір теми нашого дослідження: «Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 11 лютого 2010 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 4 від 25 травня 2010 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати і емпірично виявити сутність комп'ютерної залежності та емоційно-мотиваційні чинники її виникнення в юнацькому віці, розробити і впровадити корекційну програму зі зниження показників зазначеної залежності у студентів.

Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотези дослідження були визначені наступні **завдання** дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми комп'ютерної залежності та чинників виникнення комп'ютерної залежності;
- 2) підібрати, апробувати методи психодіагностики, обґрунтувати критерії, виявити рівні та показники комп'ютерної залежності у студентської молоді;
- 3) визначити особливості та емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді;
- 4) обґрунтувати, розробити, апробувати та впровадити корекційну програму зі зниження показників комп'ютерної залежності у студентів.

В основу дослідження покладено **припущення**, що значущою детермінантою виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді є емоційно-мотиваційні чинники (самотність, тривожність, ригідність, фрустрація, агресивність; соціальна дезадаптація, нездатність самореалізації, незадоволеність потреб у визнанні, самовираженні), а зниження її проявів можливе шляхом цілеспрямованої корекційної роботи з виявленими чинниками.

Об'єкт дослідження – комп'ютерна залежність у студентської молоді.

Предмет дослідження – емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези було застосовано такі методи: *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми); *емпіричні* (бесіда, анкетування, психологічне тестування, спостереження; констатувальний та формувальний експерименти).

Для розв'язання поставлених завдань у юнацтва і перевірки висунутого припущення застосовувались такі психодіагностичні методики: показників комп'ютерної залежності – «Інтернет-залежність» (авт. К. Янг, адапт. А. Жичкіної); емоційних чинників виникнення комп'ютерної залежності – «Емоційна спрямованість» (авт. Б. Додонов), «Самооцінка психічних станів» (авт. Г. Айзенк, адапт. О. Прохоровим), «Діагностика суб'єктивного відчуття самотності» (авт. Д. Рассел, М. Фергюсон, адапт. С. Корчагіної); мотиваційних чинників виникнення комп'ютерної залежності – «Смисложиттєві орієнтації» (авт. Д. Леонтєв), «Діагностика спрямованості особистості» (авт. А. Басс, адапт. В. Смекалом, М. Кучером), «Діагностика ступеня задоволеності основних потреб» (авт. А. Маслоу, адапт. В. Скворцовим); «Виявлення комп'ютерної залежності» (авт. С. Федоренко).

У роботі використовувалися *методи математичної статистики*: кореляційний аналіз (r-коефіцієнт Пірсона – для визначення кореляційних зв'язків між показниками емоційно-мотиваційних чинників виникнення та рівнем проявів комп'ютерної залежності), факторний аналіз (для перевірки вірогідності отриманого емпіричного матеріалу), математичний критерій кутового перетворення Фішера для залежних вибірок (для виявлення статистично значущих відмінностей до і після впровадження тренінгу). Комп'ютерна обробка експериментальних даних здійснювалась за допомогою пакету статистичних програм Statistical Package for the Social Sciences (SPSS), версії 13.0, 17.0.

Експериментальна база дослідження. Було охоплено 348 студентів I-III курсів віком від 18 до 26 років вищих навчальних закладів: Міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Хмельницький), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ), Національного університету кораблебудування імені Макарова (м. Миколаїв); Київського національного авіаційного університету.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* проведено системне теоретико-експериментальне вивчення емоційно-мотиваційних чинників (самотність, тривожність, ригідність, фрустрація, агресивність; соціальна дезадаптація, неможливість самореалізації, незадоволеність потреб у визнанні, самовираженні) виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді; визначено психологічну характеристику категорій адиктів (дійсні, потенційні) у студентів; обгрунтовані критерії (часовий, емоційно-мотиваційний, комунікативно-дієвий, оцінний), виявлені рівні (високий, середній, низький) та показники комп'ютерної залежності у студентської молоді; досліджено особливості та емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності

у студентської молоді; теоретично обґрунтована, розроблена, апробована та впроваджена корекційна система роботи зі зниження проявів комп'ютерної залежності у студентів;

- *розширено та поглиблено* зміст понять «комп'ютерна залежність», «адикція», знання про емоційно-мотиваційні чинники;

- *набуло подальшого розвитку* вивчення зв'язків між комп'ютерною залежністю та індивідуально-психологічними характеристиками особистості.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що структурований й впроваджений у дисертаційному дослідженні пакет психодіагностичних методик з визначення емоційно-мотиваційних чинників виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді, а також експериментально перевірена психокорекційна система роботи зі зниження рівня комп'ютерної залежності у студентської молоді можуть бути використані практичними психологами, батьками для зниження проявів комп'ютерної залежності у молоді. Результати дослідження слугуватимуть також викладачам вузу в лекційних курсах з вікової та педагогічної психології і психології консультування.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися і були схвалені на: сьомій Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми екологічної психології (Розвиток психологічної теорії і практики в умовах екологічних і соціотехнічних ризиків)» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційне суспільство: сучасні методи та технології навчання» (Київ, 2011); Міжнародній Інтернет-конференції «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острог, 2012); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми» (Київ, 2012); Восьмій Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті» (Харків, 2012); на Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Особистість і суспільство: актуальні проблеми педагогіки та психології» (Новосибірськ, 2012); на Міжнародній науковій конференції «Сучасна наука: тенденції розвитку» (Будапешт, 2013), Другому Всеукраїнському психологічному конгресі (Київ, 2010); Шостій Всеукраїнській конференції «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2010); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інформаційні технології в креативному навчанні творчо обдарованих старшокласників» (Київ, 2012); Першій щорічній науково-практичній конференції «Формування інформаційного суспільства: засади, механізми, тенденції» (Київ, 2012); на засіданнях кафедри психології та щорічних звітних науково-практичних конференціях кафедр НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 2009-2013).

Результати дисертації *впроваджено* у навчально-виховний процес Національного університету кораблебудування імені Макарова (м. Миколаїв) (довідка № 66-02/3452 від 19.09.2012 р.); Київського національного авіаційного університету (м. Київ) (довідка № 12/345 від 12.02.2013 р.), Київського політехнічного інституту (м. Київ) (довідка № 3010/1237 від 02.10.2012 р.),

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ) (довідка № 465/02 від 22.10.2012р.).

Публікації. Зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлені в 14 одноосібних наукових працях, у тому числі 6 статтях – у фахових наукових виданнях, що включені до переліку, затвердженого МОН України, 1– зарубіжне видання, 7 – матеріали наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (404 найменувань, з яких 39 – іноземною мовою), 52 додатків на 125 сторінках. Основний зміст дисертації складає 174 сторінки, повний обсяг – 343 сторінки. Робота містить 19 таблиць і 12 рисунків на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету й завдання дослідження, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу, розкрито методи, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію та впровадження отриманих результатів, а також публікації та структуру дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні проблеми дослідження комп'ютерної залежності у студентів»* представлено аналіз основних концепцій до проблеми комп'ютерної залежності у зарубіжній і вітчизняній психології, висвітлено різні підходи до чинників комп'ютерної залежності та визначено психологічні особливості юнацького віку як детермінанти адикції у студентів.

У процесі наукового аналізу виявлено сутнісний зміст комп'ютерної залежності на засадах системного підходу. У психологічній літературі у широкому контексті вживають терміни «адикція», «Інтернет-залежність». Психологічна адикція (залежність) – це феномен, який виявляє собою компульсивну поведінку з нездоланим потягом; вся сутність його сприймається адиктом і людьми, які його оточують, як існування без контролю (Л. Доде). На думку С. Даулінга, адиктивна поведінка є однією з форм деструктивної поведінки, що виражається у прагненні до відходу від реальності і проблем шляхом зміни свого психічного стану за допомогою постійної фіксації уваги на визначених предметах або видах діяльності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій. Розкрито поняття «віртуальна реальність», як високорозвиненої форми комп'ютерного моделювання, що дозволяє людині зануритися у штучний світ. При цьому, слухові, нюхові та кінестетичні відчуття користувача замінюються їх імітацією, яку генерує комп'ютер (Дж. Сулер). На підставі цих визначень, вченими (М. Гріфітс, В. Лоскутовою) комп'ютерну залежність визначено як «нехімічну залежність», пов'язану з надлишковою взаємодією з машиною.

Окрім цього, І. Голдбергом було запропоновано поняття «інтернет-залежність» як «патологічне використання комп'ютера», що характеризує поведінку людини з низьким рівнем її волевого контролю. У зв'язку з зазначеним, О. Шмельовим визначено комп'ютерну залежність як нав'язливе бажання вмикати комп'ютер і нездатність його вимикати.

Здійснивши аналіз робіт вчених (Ю. Бабаєва, О. Войскунський, Н. Чудова) терміни «комп'ютерна залежність» і «Інтернет-залежність» подані у тексті дисертаційного дослідження як синоніми. Це пов'язано з тим, що користувачі Інтернету та комп'ютера мають однакові внутрішні відчуття, – свободи та безмежності, і роботу з комп'ютером, незалежно від того, підключений він до Інтернету або роз'єднаний, сприймають як вільне конструювання нового світу – можливо безмежного та без деяких обмежень звичного фізичного світу. Оскільки самовідчуття у двох різновидів адиктів може частково поєднуватись та Інтернет є доповненням і складовою частиною до комп'ютеру, для розмежування двох видів залежності немає підґрунтя. Саме тому у дослідженні використовуємо ці поняття з однаковим семантичним значенням.

Узагальнюючи особливості інтерпретації вченими (Ю. Бабаєва, О. Войскунський, І. Голдберг, М. Гріфітс, Н. Чудова, О. Шмельов) сутності поняття «комп'ютерна залежність», нами синтезовано його змістовне навантаження як дезадаптаційного паттерну застосування комп'ютерних технологій, що виявляється в obsesivній пристрастній роботі з комп'ютером та визначено два види комп'ютерної залежності: компульсивне застосування комп'ютеру для роботи в Інтернеті (у чатах, on-line іграх, аукціонах, сайтах асоціальної спрямованості: порнографічних, суїцидальних тощо) та залежність від роботи, опосередкованої комп'ютерною діяльністю (off-line ігри, програмування і т.і.).

Спираючись на погляди провідних науковців-психологів (О. Войскунський, І. Голдберг, М. Орзак, Дж. Сулер, К. Янг) було виділено найсуттєвіші психологічні ознаки, за якими вирізняють комп'ютерну залежність від усіх інших видів залежності, а саме: 1) *психологічні ознаки*: пристрасна захопленість працею чи грою на комп'ютері чи у мережі Інтернет; компульсивне користування (нездатність зупинити роботу за комп'ютером); постійне збільшення кількості часу, проведеного за комп'ютером та очікування наступного режиму користування комп'ютером; ігнорування друзів і сім'ї; забування про домашні справи, службові обов'язки, навчання, домовленості; прояви конфліктності через заборону або прохання припинити проводити час за комп'ютером; 2) *фізичні симптоми*: болі у спині, нерегулярне харчування або забування про прийом їжі, розлади сну.

Аналіз праць з досліджуваної проблеми дозволив виділити чинники залежної поведінки у молоді за психологічними підходами: психоаналітичним – *особистісні чинники* – можливість реалізації прихованих у житті бажань (О. Арестова, Т. Вакуліч, О. Ліщинська); зниження психологічної стійкості особистості (Л. Куліков); аутистичні риси характеру (В. Лебединський); медичним – *фізичні чинники* – генетично неблагополучні особистості: народжені від хворих алкоголізмом; ті, що мають слабку нервову систему (Ю. Арзуманов); ВІЛ-інфіковані, хворі каліцтвами; особи, що проходять курси реабілітації від наркоманії, алкоголізму (Ц. Короленко); *психічні чинники* – адикція є відображенням інших психічних захворювань (Г. Шаффер); залежні від Інтернету мають родичів, які лікувались у психіатрів (Н. Шапір); у більшій частині з досліджуваних студентів стан психічного здоров'я у межах невисокого рівня (А. Думчене, Р. Малинаускас); соціокультурним – *комунікативні чинники* – компульсивний перегляд веб-сайтів («веб-серфінг»), участь у телеконференціях та форумах, спілкування у чатах, за допомогою

електронної пошти та ICQ (К. Боярова; Е. Жичкіна; Т. Карабін); бажання досліджувати статеві відносини через можливість програвати моделі чоловіка чи жінки через он-лайн ігри та спілкування (О. Арестова); *сімейні чинники* – як захист від конфліктів та травм у житті, – внаслідок втрати близької людини, родини залежність стає одним з видів реальності (К. Хорні); схильність батьків до наркоманії; розлучення в сім'ї (Ч. Мун); симбіоз, надмірне поглинання увагою, опікою та контролем, – пошук правди у віртуальному світі (С. Ільїна). За психологічними особливостями юнацького віку як детермінанти комп'ютерної залежності відмічено *вікові чинники* появи досліджуваного явища у студентської молоді – підвищена сенситивність (нервові напруження через розумові навантаження); за гострої конкуренції на ринку праці неможливість працевлаштуватися через відсутність робочих місць (О. Боровик); криза ідентичності через несформованість рефлексії (Е. Еріксон), криза інтимності (міжособистісні стосунки стають стереотипними, юнак опиняється в психологічній ізоляції; соціальна дезадаптація (Ю. Мосейчук); вікова криза (зникає бажання вчитися, підсилюється відчуття безрезультативності навчання); зіткнення юнака з вимогами реального життя, які не завжди відповідають його власним уявленням (К. Юнг).

З'ясовано, що виникнення і формування адиктивної поведінки відбувається на емоційному рівні: емоційна ригідність (О. Бухановський, О. Волкова), самотність (С. Каплан), тривога (Р. К'юбі), втрата контролю над власною поведінкою, невірноваженість, роздратованість (О. Коннор) тощо.

Проблемі вивчення мотиваційних аспектів залежності присвятили такі вчені: (О. Єгоров) – нездатність глибоко відчувати власні потреби, (В. Менделевич) – зниження вольової діяльності у адиктів, що виявляється розладом подолання перепон, (М. Шоттон) – низький рівень самореалізації обмеженість сфери інтересів, недооцінка інших сфер життя, захопленість роботою з комп'ютером.

Слід зазначити, що у більшості досліджень емоційні та мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності зазначаються побіжно, при вивченні інших проблем і розглядаються окремо, тоді як, виходячи з положень концепцій К. Ізарда, Я. Рейковського та ін., емоції доцільно розглядати у взаємозв'язку з потребами і мотивами, що дає підстави об'єднати названі чинники у самостійну групу «емоційно-мотиваційних» та гіпотетично, на основі узагальнення включити в неї самотність, тривожність, ригідність, фрустрацію, агресивність; соціальну дезадаптацію, нездатність самореалізації, незадоволеність потреб у визнанні, самовираженні.

У другому розділі дисертації «Експериментальне дослідження емоційно-мотиваційних чинників виникнення комп'ютерної залежності у студентів» розкрито методичні засади експериментального дослідження, описано хід і проаналізовано результати констатувального етапу дослідження психологічних особливостей, рівнів та чинників виникнення комп'ютерної залежності.

Дослідницько-експериментальна робота проводилась у три етапи впродовж 2009-2012 рр.

На першому етапі за аналізом вчень з комп'ютерної залежності було визначено показники рівнів цієї залежності за критеріями (*часовий, емоційно-*

мотиваційний, комунікативно-дієвий, оцінний параметри) рівнів комп'ютерної залежності (високого, середнього, низького) у студентів (табл.1); з 286 обстежуваних виділено категорії студентів з адиктивною поведінкою: 50 дійсних адиктів (17,48%), що відповідає високому рівню комп'ютерної залежності; 13 потенційних адиктів (4,54%), тих, що мають схильність до адикції, що відповідає середньому рівню адикції; 223 незалежних студентів (78%), тих, що не мають комп'ютерної залежності, що відповідає низькому рівню адикції.

Таблиця 1

Показники рівнів комп'ютерної залежності у студентської молоді

Рівні комп'ютерної залежності	Показники комп'ютерної залежності
Високий рівень (дійсні адикти)	У комп'ютернозалежних фактично весь вільний час належить віртуальній реальності, поза якою вони нездатні планувати свою діяльність. Окрім цього, вони мають пристрасть до комп'ютерних ігор в мережі, відчуття відключення від реального світу та загалом уникають міжособових контактів, відмовляються приймати участь в соціальних сферах. Досліджувані нездатні контролювати емоційні реакції під час взаємодії з комп'ютером. Адиктам притаманні фіксація уваги на власних недоліках, роздратованість.
Середній рівень (потенційні адикти)	У респондентів половина вільного часу належить віртуальній реальності, в якій виникає нав'язливе захоплення мережевими спілкуванням та знайомствами, між тим, вони частково приймають участь у чатах. Студенти час від часу прагнуть налагоджувати соціальні зв'язки та міжособистісні взаємини у віртуальній реальності та частково здатні адекватно контролювати емоційні реакції під час взаємодії з комп'ютером. Цьому виду адиктів властиві переживання внутрішнього дискомфорту та невпевненості у ситуаціях безпосередньої взаємодії з оточенням.
Низький рівень (незалежні студенти)	Студенти приділяють час віртуальній реальності у зв'язку з певною пізнавальною чи робочою метою та без особливого захоплення використовують комп'ютер у повній мірі для значущих розвивальних життєвих цілей. Окрім цього, вони прагнуть налагоджувати систематичне спілкування, міжособистісні стосунки у реальному житті та здатні вільно переключитись на позакомп'ютерну діяльність, в якій конструктивними засобами вирішують складні життєві ситуації.

На другому етапі констатувального дослідження вивчались емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді. Для порівняння показників адикції та емоційно-мотиваційних чинників виникнення

комп'ютерної залежності використовувався *r*-коефіцієнт Пірсона, оскільки розподіл вибірки є нормальним (табл. 2).

Таблиця 2

Показники емоційно-мотиваційних чинників у комп'ютернозалежних та незалежних студентів

Показники Чинники	Рівні адикції (%)			
	Високий (дійсні)	Середній (потенційні)	Низький (незалежні)	Достовірність різниці між показниками; <i>p</i> <
Самотність	60,00	38,46	9,00	0, 875**
Тривожність	54,00	30,76	1,91	0, 834**
Ригідність	68,00	46,15	21,07	0, 602**
Фрустрованість	56,00	46,15	3,60	0, 590**
Агресивність	22,00	23,07	13,91	0, 325*
Незадоволені соціальні потреби	56,00	46,15	10,31	0,798**
Результативність життя	48,00	53,84	67,71	0, 433*
Цілеутворення	46,00	46,15	57,39	0, 374*
Незадоволені потреби у визнанні	22,00	30,76	7,62	0, 708**
Незадоволені потреби у самовираженні	44,00	30,76	15,70	0, 684**

Примітка. *- різниця достовірна порівняно з підгрупою незалежних студентів при $p \leq 0,05$;

** - різниця достовірна порівняно з підгрупою незалежних студентів при $p \leq 0,01$.

1) за дослідженням *почуття самотності* у представників дійсних та потенційних адиктів виявлено більш високі показники порівняно з підгрупою незалежних студентів за високим рівнем прояву цього явища ($p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що респондентам притаманні психологічні (прагнення до самотності, уникнення тісних емоційних безпосередніх контактів, намагання приховати свої почуття, емоції через нездатність знайти в опосередкованому спілкуванні з оточуючими підтвердження свого сенсу у світі, власної значущості) особливості, які спричиняють виникнення у студентів внутрішньоособистісних конфліктів та зосередження уваги на віртуальному світі;

2) за високим рівнем прояву *тривожності* у дійсних і потенційних адиктів відмічено статистично достовірну різницю порівняно з підгрупою незалежних студентів ($p \leq 0,01$). Це вказує на відчуття недовіри у адиктів до людей, невпевненість в собі, замкнутість, соціальну непристосованість, що зумовлює безініціативність в міжособистісних відносинах та спрямовує юнаків шукати визнання та популярності в Інтернеті, де відсутній страх виявлення свого образу «Я»;

3) за середнім рівнем *ригідності* з'ясовано статистично менші показники у незалежних студентів порівняно з дійсними та потенційними адиктами ($p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що через особистісні (схильність до глибоких переживань, невіру в себе, підвищену тривожність, невпевненість) властивості у молоді існує недостатнє емоційне пристосування до тих чи інших соціальних ситуацій. У зв'язку з цим, студенти занурюються у віртуальне спілкування та комп'ютерні ігри, які не потребують змін особистісних рис та поведінки;

4) за високим рівнем *фрустрованості* у незалежних студентів не зафіксовано помітної різниці порівняно з дійсними та потенційними адиктами ($p \leq 0,01$). Це свідчить, що через постійний страх невдач студенти недооцінюють свої можливості, обирають легкі за ступенем труднощі або ухиляються від їх вирішення. Натомість, юнаки віддають перевагу легким формам досягнень в Інтернеті, які визначають їх спосіб існування;

5) за середнім рівнем *агресивності* у дійсних і у потенційних адиктів виявлено достовірну різницю на рівні тенденції порівняно з показниками у незалежних студентів ($p \leq 0,05$). Цей факт є свідченням того, що юнаки надмірно реагують на соціально-психологічні стресори, очікують негативної оцінки або агресивної реакції від оточення, загрози своїй самоповазі, престижу. Агресивність як результат недостатньої саморегуляції поведінки поглиблює комунікативні бар'єри, соціальну ізоляваність у міжособистісних відносинах з однолітками і зумовлює надлишкове перебування в умовах віртуального простору;

б) за фактором незадоволеності соціальних потреб у взаємодії з батьками, однолітками, педагогами у незалежних студентів з'ясовано нищі показники порівняно з дійсними та потенційними адиктами ($p \leq 0,01$). Це свідчить про недостатність емоційних контактів, що загострює відчуття непотрібності особистості та знижує прагнення студентів опанувати певну соціальну роль, сприяє розвитку *соціальної дезадаптації* у реальному житті і призводить до презентації власного «Я» в Інтернеті, уявних форм мережевого спілкування;

7) за високим рівнем цілеутворення та результативністю життя з'ясовано вищі показники у незалежних студентів порівняно з дійсними та потенційними адиктами на рівні тенденції ($p \leq 0,05$). Це свідчить про нездатність половини адиктів будувати життєві цілі, недооцінку своїх можливостей, страх дорослішання й змін, що призводить до *незадоволеності самореалізацією* та мінімізує їх активність у взаємовідносинах з об'єктивною дійсністю, яку вони заміщують інформаційними технологіями;

8) за фактором незадоволеності потреб у *визнанні та у самовираженні* з'ясовано нищі порівняно з показниками у дійсних та потенційних адиктів за статистично достовірною різницею ($p \leq 0,01$). Це вказує на те, що адикти не мають можливості реалізувати себе в реальних досягненнях, діяльність відбувається у мріях, у віртуальному просторі через ігрову діяльність, де можуть задовольнити потребу стати лідером. Так, завдяки мережевому спілкуванню та іграм задовольняється прагнення до слави і визнання, розкривається особистісна ідентичність, репрезентується образ «Я» через ототожнення з мужніми героями.

Таким чином, на основі узагальнених даних констатувального експерименту доведено припущення нашого дослідження про те, що комп'ютерна залежність молоді зумовлюється такими емоційно-мотиваційними чинниками: самотність, тривожність, ригідність, фрустрація, агресивність; соціальна дезадаптація, нездатність самореалізації, незадоволеність потреб у визнанні, самовираженні.

Факторний аналіз дозволив виділити три фактори виникнення комп'ютерної залежності за рівнем їх вагомості: особистісно-емоційні чинники (егоцентрична спрямованість, фрустрованість, тривожність, уникнення самотності, ригідність) від $r=0,85$ до $r=0,72$, $p \leq 0,01$; мотиваційні чинники (несформовані цілі на майбутнє,

нездатність самореалізації) від $r=0,82$ до $r=0,71$, $p \leq 0,01$; соціальна дезадаптація (агресивність через заборону проводити час за комп'ютером, відсутність співбесідника чи друга, нереалізована потреба у самовираженні) від $r=0,87$ до $r=0,60$, $p \leq 0,01$.

Виявлення високих показників емоційно-мотиваційних чинників комп'ютерної залежності та її зв'язків з індивідуально-психологічними особливостями студентів вказує на відсутність позитивного розвитку у процесі продуктивного подолання вікової кризи, що загострює переживання особистістю в юнацькому віці соціальної кризи та зумовлює необхідність розробки корекційної програми з подолання комп'ютерної залежності у студентів.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «*Шляхи подолання комп'ютерної залежності у студентів*» представлені теоретичні засади побудови формульованого експерименту з дійсними та потенційними адиктами, визначені його мета, завдання, принципи, етапи та форми проведення на основі обґрунтування інтеграції психологічних засобів як оптимального шляху психологічної корекції комп'ютерної залежності у студентів, здійснено психологічний аналіз результатів формульованого експерименту.

Розробка психокорекційних підходів до подолання комп'ютерної залежності передбачає комплексний підхід до цієї проблеми, напрямки та стратегії якого є наслідком міждисциплінарного пошуку: М. Орзак, А. Холл (когнітивно-біхевіоральна терапія), К. Янг (програма он-лайн допомоги адиктам), В. Зайцев і А. Шайдуліна (поетапна програма терапії), А. Котляров (комп'ютер-опосередкована психотерапія «AddictVirtualKiller», позитивної віртуальності і девіртуалізації), А. Кочарян та Н. Гущина (система виховання культури та безпеки користувача Інтернету), І. Кузнецова (проекування віртуального тренінгового середовища як засіб розвитку ментальної моделі світу), В. Посохова (робота над формуванням життєвих планів інтернет-залежної молоді), Л. Юр'єва та Т. Больбот (поетапна система нормалізації роботи з комп'ютерними технологіями), Т. Мотрук (програма корекції емоційних станів ігрозалежних (КЕСТІ)).

Методологічним підґрунтям для побудови психокорекційної програми зі зниження рівня комп'ютерної залежності у студентів стала *проекувальнотехнологічна парадигма*, що відповідає відомій у вітчизняній психологічній традиції концепції проектування і формування психічних явищ із заданими (спроекованими) властивостями. Поняття парадигми використовується в сучасній науковій літературі (поряд з теорією, концепцією, підходом) (М. Смульсон). При цьому, особливу увагу ми приділяємо *проекуванню* і докладному технологізованому опису відповідних психотехнік і психологічному аналізу становлення спроекованих явищ в умовах спроекованого тренінгу. Проекування потребує створення: а) проекту об'єкта, – ідеальної форми того психічного феномена, який повинен бути досягнутий; б) проекту управління процесом засвоєння; в) проекту діяльності, яка забезпечує засвоєння ідеальної форми (система відповідних формульованих впливів, внаслідок яких відбувається процес засвоєння).

Виходячи з цих положень, передбачалось, що авторська корекційна програма має бути спрямована на розвиток людини, здатної перетворювати оточуючу дійсність і саму себе, проектувати своє майбутнє (рис. 1).

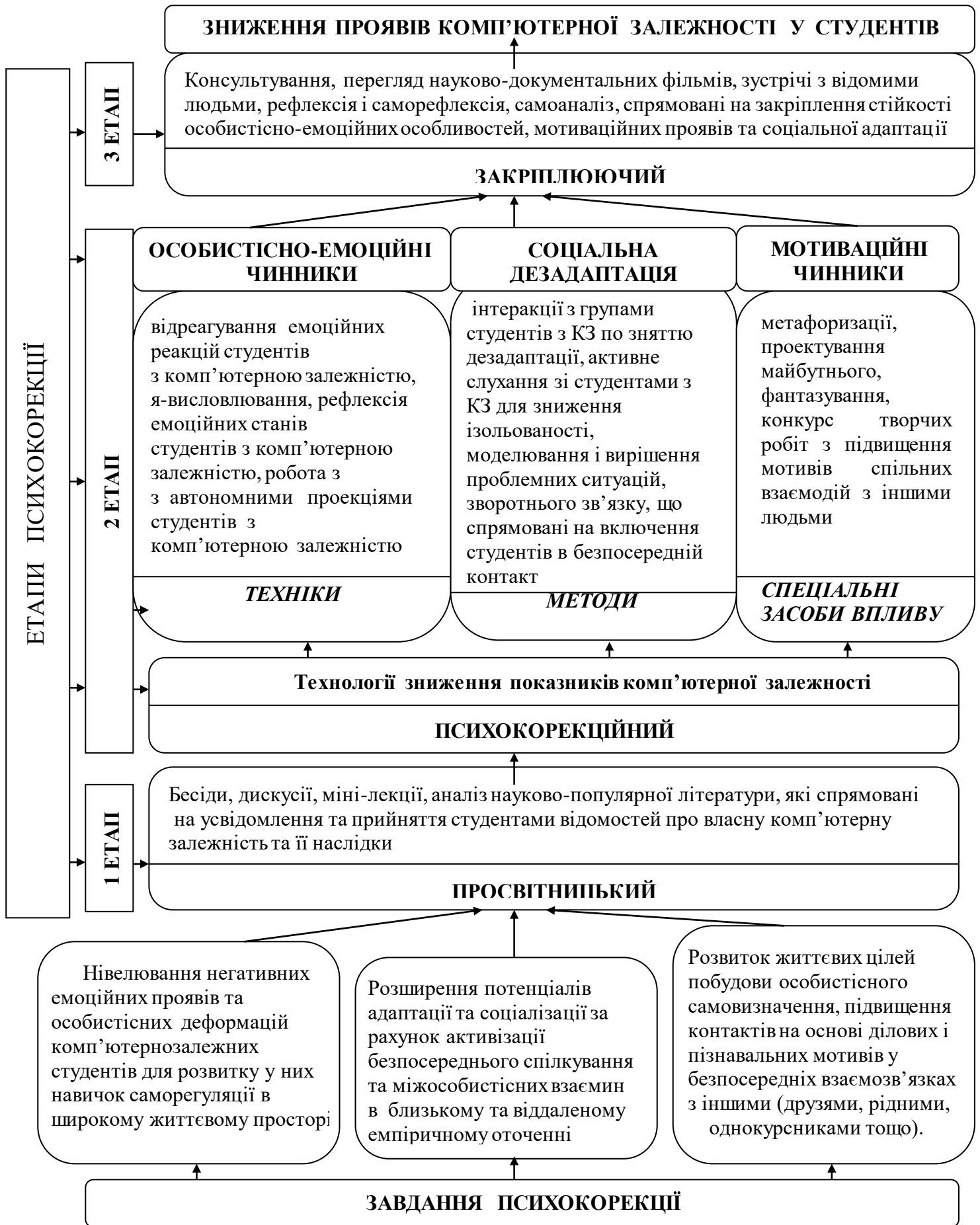

Рис.1. Програма психокорекції комп'ютерної залежності у студентів

Продукт такої проектно-технологічної діяльності студентів – це зміни в їх особистості (поява нових цінностей емоційно-мотиваційної сфери для захисту від адикцій).

Програма психокорекційної роботи мала на меті нівелювання негативних емоційних проявів, сприяння соціальній адаптації студентської молоді, формування адекватних життєвих цілей для зниження показників комп'ютерної залежності. На основі теоретично обґрунтованої мети, принципів, форм і засобів, аналізу відомих методів подолання комп'ютерної залежності була створена програма психокорекційної роботи зі зниження показників комп'ютерної залежності у студентської молоді.

Формувальний експеримент тривав з грудня 2011 по травень 2012 року і включав такі види роботи, як: 1) групові заняття, які відбувались два рази на тиждень, по 80-90 хвилин, 15 занять; 2) індивідуальні консультації учасників експериментальної групи, – 17 відвідувань. Робота зі зниження комп'ютерної залежності проводилась зі студентами 3 курсу Національного авіаційного університету (м. Київ), серед них: 25 осіб – дійсні адикти і 6 осіб – потенційні адикти серед студентів різних спеціальностей («Комп'ютерна інженерія», «Системне програмування», «Соціальна робота»), всього 31 особа – експериментальна група (ЕГ).

За результатами авторської анкети «Виявлення комп'ютерної залежності» та методики «Інтернет-залежність» (авт. К. Янг, адапт. А. Жичкіної) перед початком і після закінчення формувального експерименту було встановлено, що в юнаків, які були учасниками формувального експерименту, високий рівень проявів комп'ютерної залежності, знизився на 19,35%, зі студентів, що мали середній рівень – на 12,95% (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка рівня комп'ютерної залежності до та після формувального експерименту в експериментальній та контрольній групах

Рівні комп'ютерної залежності	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	12	38,70	10	32,25	6	19,35	9	29,03
Середній	14	45,16	14	45,16	10	32,25	13	41,93
Низький	5	16,14	7	22,59	15	48,40	9	29,04

Проаналізувавши зміни в показниках емоційних та мотиваційних аспектів адиктів, необхідно відзначити, що в експериментальній групі на статистично достовірному рівні значущості за математичним критерієм кутового перетворення Фішера (F^*) після формувального експерименту високий рівень тривожності знизився на 22,58% (до експерименту – 1,81, після – 2,56; $p \leq 0,01$) на відміну від контрольної групи, в якій з'ясовано незначущі зміни за цим показником на 6,45% ($0,47 < 0,96$, при $p \leq 0,01$), що свідчить про те, що у студентів підвищилась самооцінка, відкритість та впевненість у собі, знизилась внутрішня напруга; за показником

фрустрованості кількість студентів контрольної групи після експерименту ($0,30 < 0,56$, при $p > 0,1$) не показали значущої різниці на відміну від кількості студентів експериментальної групи до та після експерименту, що статистично достовірно відрізняється і є статистично більшою ($1,66 > 1,22$, при $p \leq 0,01$), в якій високий рівень фрустрованості знизився на 19,35%, що свідчить про те, що студенти навчилися долати життєві труднощі, що полегшує їх соціальну адаптацію. У досліджуваних контрольної групи за показником *ригідності* виявлені незначні кількісні зміни, які є статистично недостовірними ($0 < 0,65$), а кількість студентів експериментальної групи до та після експерименту статистично достовірно відрізняється і є статистично більшою ($2,45 > 2,33$), в якій зафіксовано за високим рівнем зниження на 9,67%, що підвищило пристосованість студентів до життєвих ситуацій; з'ясовано, що кількість студентів контрольної групи за результатами вимірів високого рівня *самотності* до та після експерименту достовірно не відрізняються ($0,62 < 0,65$, при $p > 0,1$), які знизились на 6,45%, а кількість студентів в експериментальній групі статистично достовірно відрізняється і є статистично більшою ($4,05 > 1,60$, при $p \leq 0,01$), з'ясовано зниження на 19,36%, що збільшує здатність до успішної взаємодії з іншими людьми. Отримані результати за показником *«Цілі у житті»*, що характеризує наявність чи відсутність в житті досліджуваного цілей у майбутньому, не показали значущої різниці за показником у контрольній групі досліджуваних до та після проведення експерименту ($0,23 < 0,59$, при $p > 0,1$) на відміну від експериментальної групи, високий рівень якої збільшився на 19,36% ($4,17 > 2,50$, $p \leq 0,01$), внаслідок чого зросла смислова життєва орієнтація респондентів, сформувались світоглядні настанови цілеутворення і планування. Результати за показником *«Результативність життя, або задоволеність самореалізацією»* не показали значущої різниці за цим показником у контрольній групі досліджуваних до та після проведення експерименту, який під час проведення повторної психодіагностики за високим рівнем збільшився лише на 3,23% ($0,25 < 0,67$, при $p > 0,1$) на відміну від експериментальної групи, в якій кількість студентів збільшилась на 22,58%. Це свідчить про те, що досліджувані вважають себе сильними особистостями і вірять у себе, здатні до самореалізації. Студенти експериментальної групи стали краще усвідомлювати і визначати ціннісно-смислові потреби у житті: *соціальні* ($2,80 > 1,81$, $p \leq 0,01$), *у визнанні* ($4,17 > 2,50$, $p \leq 0,01$), *в самовираженні* ($1,79 > 0,32$, $p \leq 0,01$), що засвідчує розвиток особистої мотиваційної свідомості. У контрольній групі досліджуваних після проведення експерименту не з'ясовано значущої різниці за цими показниками.

Проведеною експериментальною роботою доведено ефективність запропонованого корекційно-виховного процесу, спрямованого на зниження негативних емоційних проявів, сприяння соціальній адаптації, формування адекватних життєвих цілей зі зниження показників комп'ютерної залежності у студентської молоді.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичний аналіз та експериментальне вивчення проблеми комп'ютерної залежності та чинників виникнення комп'ютерної залежності у студентів, розкрито психологічні

особливості цього феномену, його критерії, рівні прояву, визначено чинники (самотність, тривожність, ригідність, фрустрація, агресивність; соціальна дезадаптація, неможливість самореалізації, незадоволеність потреб у визнанні, самовираженні), розроблено, апробовано та впроваджено корекційну програму, спрямовану на нівелювання негативних емоційних проявів, сприяння соціальній адаптації студентської молоді, формування адекватних життєвих цілей для зниження показників комп'ютерної залежності.

1. Теоретичний аналіз з психологічної літератури засвідчив, що поширення інформаційно-комп'ютерних технологій може деструктивно впливати на особистість. В сучасному світі неконтрольоване використання комп'ютера, що представляє собою адиктивну поведенку, загрожує гармонійному розвитку особистості, її психічному здоров'ю. У людини, яка за власним бажанням прикута до комп'ютера, порушується соціальна адаптація, стає важко знаходити спільну мову і спільні теми з іншими людьми, перестають турбувати такі соціально значущі речі, як кар'єра, робота, сім'я.

Узагальнюючи особливості інтерпретації вченими сутності поняття «комп'ютерна залежність», нами синтезовано його змістовне навантаження як дезадапційного паттерну застосування комп'ютерних технологій, що виявляється в обсесивній пристрасній роботі з комп'ютером та визначено два види комп'ютерної залежності: компульсивне застосування комп'ютеру для роботи в Інтернеті (у чатах, on-line іграх, аукціонах, сайтах асоціальної спрямованості: порнографічних, суїцидальних тощо) та залежність від роботи, опосередкованої комп'ютерною діяльністю (off-line ігри, програмування і т.і.).

2. Юнацький вік – період переходу до дорослості, який вимагає від особистості формування чітко визначених життєвих орієнтирів, ставить її перед необхідністю зробити певні відповідальні вибори – є сенситивним для розвитку мотиваційних ціннісних орієнтацій з гармонійним прагненням до відповідальності, психічного здоров'я, особистісного зростання. Залежно від інтенсивності позитивних і негативних тенденцій у ставленні до себе у юнацькому віці розвиток особистості може відбуватися конструктивно чи деструктивно. Юнацький вік є визначальним під час формування різних адикцій, у тому числі комп'ютерної залежності. У цьому віці відбувається формування загальної емоційної спрямованості особистості, закріплення власної ієрархії цінностей. Водночас, перехід від юності до ранньої дорослості супроводжується віковою кризою, для якої характерні незадоволеність смыслом життя, розчарування у навчанні, критичне ставлення до викладачів, невпевненість у встановленні соціальних контактів, що гальмує процес особистісного зростання студентів.

3. У дослідженні обґрунтовані критерії (часовий, мотиваційний, комунікативно-дієвий, оцінний параметри), показники й рівні (високий, середній, низький) комп'ютерної залежності серед студентської молоді.

Високий рівень комп'ютерної залежності (дійсні адикти) характеризується тим, що у комп'ютернозалежних фактично весь вільний час належить віртуальній реальності, поза якою вони нездатні планувати свою діяльність. Окрім цього, вони мають пристрась до комп'ютерних ігор в мережі, відчуття відключення від реального світу та загалом уникають міжособових контактів, відмовляються

приймати участь в соціальних сферах. Досліджувані нездатні контролювати емоційні реакції під час взаємодії з комп'ютером. Адиктам притаманні фіксація уваги на власних недоліках, роздратованість.

Середній рівень комп'ютерної залежності (потенційні адикти) характеризується тим, що у респондентів половина вільного часу належить віртуальній реальності, в якій виникає нав'язливе захоплення мережевими спілкуванням та знайомствами, між тим, вони частково приймають участь у чатах. Студенти час від часу прагнуть налагоджувати соціальні зв'язки та міжособистісні взаємини у віртуальній реальності та частково здатні адекватно контролювати емоційні реакції під час взаємодії з комп'ютером. Цьому виду адиктів властиві переживання внутрішнього дискомфорту та невпевненості у ситуаціях безпосередньої взаємодії з оточенням.

Низький рівень комп'ютерної залежності (незалежні студенти) характеризується тим, що студенти приділяють час віртуальній реальності у зв'язку з певною пізнавальною чи робочою метою та без особливого захоплення використовують комп'ютер у повній мірі для значущих розвивальних життєвих цілей. Окрім цього, вони прагнуть налагоджувати систематичне спілкування, міжособистісні стосунки у реальному житті та здатні вільно переключитись на позакомп'ютерну діяльність, в якій конструктивними засобами вирішують складні життєві ситуації.

4. Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності представлені трьома факторами – особистісно-емоційними чинниками (втеча від самотності, почуття тривожності, відчуття фрустрації та ригідності), мотиваційними чинниками (егоцентрична спрямованість, несформованість планів і цілей на майбутнє, потреба визнання, незадовільна потреба у самовираженні, бажання знайти співбесідника чи друга) сферами та соціальною дезадаптацією (агресивність через припинення часу за комп'ютером, можливість уникнути оточуючих і проблем, пов'язаних з ними у формі втечі від реального світу через комп'ютерні ігри та інтернет-спілкування).

5. Зниження рівня комп'ютерної залежності у студентів є можливим в умовах спеціально організованої діяльності, що становить основу авторської корекційної програми, загальні концепції якої побудовано відповідно до положень проектувально-технологічної парадигми, й впроваджено через поєднання індивідуальної та групової форм взаємодії учасників тренінгу.

Корекція комп'ютерозалежної поведінки містить наступні етапи: просвітницький, психокорекційний, закріплюючий, які забезпечили послідовність та систематичність дій у проведенні формувального експерименту.

Показниками ефективності авторської програми корекції комп'ютерної залежності у студентів є позитивна динаміка змін емоційної та мотиваційної сфери – стабілізація психоемоційного стану через зниження високого рівня негативних емоційних проявів: тривожності, самотності, ригідності, фрустрації тощо; зростання смислової життєвої орієнтації, зменшення рівня самозаглибленості у свій внутрішній світ, що засвідчує розвиток актуальних потреб студентів, підвищення їх здатності займати активну й усвідомлену позицію стосовно смислу і цілей свого життя та дає підстави рекомендувати її до використання з метою зниження комп'ютерної залежності.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи її вивчення пов'язані з концептуальним аналізом особистості юнаком себе у життєзначущих сферах; встановленням характеру взаємозв'язку комп'ютерної залежності з вірою у себе, впевненістю у собі; вплив структури сім'ї на розвиток емоційних переживань, які закладають майбутні фактори потрапляння у комп'ютерну залежність; розробка корекційних заходів зі зниження залежності у подружньому житті зі сторони дружини чи чоловіка.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Фахові видання:

1. Федоренко С. В. Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді / С. В. Федоренко // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання. / за ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : ДП «Інформ.-аналітичне агенство», 2010. – Т.8, вип. 7. – С. 235-248.
2. Федоренко С. В. Розвивальні можливості та проблеми молоді у просторі комп'ютерних ігор / С. В. Федоренко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – том VII. Екологічна психологія. Випуск 27. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 432-440.
3. Федоренко С. В. Емоційні та мотиваційні аспекти виникнення комп'ютерного узалежнення / С. В. Федоренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 34 (58). – С. 32-40.
4. Федоренко С. В. Чинники виникнення Інтернет-залежної поведінки у студентської молоді / С. В. Федоренко // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології» – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Випуск 20. – С. 283-296.
5. Федоренко С. В. Корекційна тренінгова програма для зниження комп'ютерної залежності у осіб юнацького віку / С. В. Федоренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 1. – С. 28-39.
6. Федоренко С. В. Психологічні особливості побудови корекційно-тренінгової програми зі зниження комп'ютерної залежності у студентської молоді // С. В. Федоренко / Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир. : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Том 8. Психологічна теорія і технологія навчання. – Випуск 8. – С. 136-147.

Зарубіжні видання:

7. Федоренко С. В. Факторы возникновения компьютерной зависимости у студентов / С. В. Федоренко // Научный поиск: Сб. научных работ студентов, аспирантов и преподавателей / Под ред. проф. А.В. Карпова. ЯРО РПО, факультет психологии ЯрГУ им. П.Г. Демидова, НПЦ «Психодиагностика». – Ярославль, 2013. – Выпуск 13. – С. 236-246.

Матеріали конференцій:

8. Федоренко С. В. Безпека молоді в інформаційному просторі Інтернет / С. В. Федоренко // Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті», 20-21 вересня 2012 року. – Х.: Видавничий центр «ХАІ», 2012. – С. 82- 84.
9. Федоренко С. В. Психологічні особливості побудови корекційно-тренінгової програми зі зниження комп'ютерної залежності / С. В. Федоренко: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми» (Психологія нового тисячоліття), 28 травня 2012 року. – Режим доступу: // [http:// www.psy-science.com.ua](http://www.psy-science.com.ua)
10. Федоренко С. В. Безопасность студенческой молодежи в условиях развития компьютерных технологий: психологические аспекты / С.В. Федоренко // Современная наука: тенденция развития: материалы Международной научной конференции, 5-7 июля 2013 г. – Budapest: Science and Education: Pedagogy and Psychology / dr. Xenia Vamos, Society for cultural and scientific progress in Eastern Europe. – 2013. – Vol. 3 – P. 195-200.
11. Федоренко С. В. Молодежь и информационные технологии: угрозы виртуального пространства Интернет / С.В. Федоренко // «Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии»: материалы международной заочной научно-практической конференции. Часть II. (27 ноября 2012 г.) – Новосибирск: Изд. «СибАК», 2012. – 182 с.
12. Федоренко С. В. Глобалізація розвитку комп'ютерних технологій: Інтернет, досягнення та наслідки / С. В. Федоренко // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції. – Ч.ІІ: фізичне виховання, фізика, інформатика, математика, техніка, біологія, хімія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 50-54.
13. Федоренко С. В. Молодь і комп'ютер: безпечне використання інформаційних технологій / С. В. Федоренко // Інформаційні технології в креативному навчанні творчо обдарованих старшокласників: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15 листопада 2012 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2012. – С. 80-86.
14. Федоренко С. В. Емоційні та мотиваційні аспекти як чинники комп'ютерного узалежнення / С. В. Федоренко // Реформи в Україні: актуальні питання реалізації / Матеріали Першої щорічної науково-практичної інтернет-конференції, 29 березня 2012 р. – К.: УІЦ «Наука. Техніка. Технологія», 2012. – С. 52-55.

АНОТАЦІЇ

Федоренко С. В. Емоційно-мотиваційні чинники виникнення комп'ютерної залежності у студентської молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню сутності феномену, психологічних особливостей та чинників виникнення комп'ютерної залежності у студентів. У роботі представлений аналіз науково-теоретичних концепцій з проблеми

комп'ютерної залежності у зарубіжній та вітчизняній психології, розкриті особливості її прояву та чинники виникнення у студентської молоді.

Відповідно визначеним рівням (високому, середньому, низькому) комп'ютерної залежності виділені категорії студентів з адиктивною поведінкою (незалежні студенти, потенційні адикти, дійсні адикти). Встановлено взаємозв'язки між комп'ютерною залежністю і почуттям тривожності, самотності, фрустрації, ригідності, агресивності; відсутністю цілей, невпевненістю у досягненні результатів в житті; незадоволеністю соціальних потреб та потреб у визнанні і в самовираженні.

Обґрунтовано, розроблено та апробовано психокорекційно-тренінгову програму, спрямовану на розвиток смисложиттєвих орієнтацій та зниження рівня негативних емоційних проявів у студентської молоді. Доведено ефективність цієї програми щодо зниження комп'ютерної залежності у студентської молоді, що робить можливим її впровадження у навчально-виховний процес.

Ключові слова: комп'ютерна залежність, Інтернет-залежність, адиктивна поведінка, емоційні та мотиваційні чинники, комп'ютерні технології, самотність, тривожність, ригідність, фрустрація, агресивність, соціальна дезадаптація, самореалізація, визнання, самовираження.

Федоренко С. В. Эмоционально-мотивационные факторы возникновения компьютерной зависимости у студенческой молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию сути феномена и причин возникновения компьютерной зависимости у студенческой молодежи.

В работе проанализированы научно-теоретические концепции возникновения компьютерной зависимости в зарубежной, советской и отечественной психологии – концептуальные идеи сути феномена зависимости от Интернет, психологические особенности деятельности и коммуникации в виртуальной среде сети Интернет.

Обоснована сущность компьютерной зависимости, которая определяется как навязчивая потребность включить компьютер и неспособность его выключить. Определены показатели уровней зависимости по критериям (временной, эмоционально-мотивационный, коммуникативно-действенный, оценочный параметры). В связи с уровнями компьютерной зависимости (высокий, средний, низкий) выделены категории студентов с аддиктивным поведением (независимые студенты, потенциальные аддикты, действительные аддикты).

Исследованы психологические факторы возникновения компьютерной зависимости у студентов, на основе которых были определены эмпирические корреляты аддикции: тревожность, одиночество, фрустрация, ригидность, агрессивность, потребность в признании; отсутствие целей, осмысленного процесса жизни, неуверенность в достижении результатов в жизни; неудовлетворенность потребностей в безопасности, в самовыражении, общении.

Результаты корреляционного и факторного анализа показателей компьютерной зависимости эмоциональной и мотивационной сфер студентов констатируют

позитивную связь между аддикцией и фрустрацией, тревожностью, ригидностью, одиночеством, потребностью личного признания у действительных и потенциальных аддиктов.

Экспериментально подтверждено, что коррекция компьютерной зависимости возможна через снижение негативных эмоциональных проявлений, формирование жизненных целей, повышение социальной компетентности у студентов в условиях специально организованной деятельности, что представляет базу коррекционной программы, общие концепции которой построено в соответствии основ проектировочно-технологической парадигмы.

Результаты контрольного эксперимента у исследованных свидетельствуют о статистически значимых позитивных изменениях в уровнях аддикции, а также увеличении количества студентов, способных к конструктивному социальному взаимодействию, к эффективному планированию жизненных целей и собственной деятельности.

Ключевые слова: компьютерная зависимость, Интернет-зависимость, аддиктивное поведение, эмоционально-мотивационные факторы, компьютерные технологии, одиночество, тревожность, ригидность, фрустрация, агрессивность, социальная дезадаптация, самореализация, признание, самовыражение.

Fedorenko S. V. Emotional and motivational factors of origin of the computer addiction in student young people. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – Drahomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2014.

The dissertation reveals the study of the phenomenon, psychological features and factors of origin of the computer addiction in students of late youth age. The analysis of theoretical conceptions of computer addiction in foreign and home psychology is presented, features of her manifestation and factors of origin in young people are exposed.

The levels (high, middle, subzero) of computer addiction and types of addicts (independents, potential addicts, actual addicts) are defined. Intercommunications between computer addiction and feeling of anxiety, loneliness, frustration, requirements in confession; absence of aims, of considering process of life, uncertainty in the achievement of results in life; dissatisfaction of requirements in safety, in a self-expression, social necessities - are ascertained.

The psychocorrection-training program sent to the development of life sense orientations and declining level of negative emotional manifestations in young people is worked out and approved as effective in declining of the computer addiction level.

Key words: computer addiction, Internet-addiction, addiction behaviour, emotional and motivational factors, computer technologies, loneliness, anxiety, rigidity, frustration, aggressiveness, social disadaptation, self-realisation, acknowledgment, self-expression.